

Oponentský posudek diplomové práce Markéty Havrlantové
Ediční zásahy do vybraných pohádek Boženy Němcové v 19. a 20. století

Diplomová práce Markéty Havrlantové se zabývá editorskými úpravami jazyka a pravopisu tří pohádek Boženy Němcové ve čtyřiceti edicích z 19., 20. i (záslužně, byť navzdory názvu) 21. století. Z množství oblastí, jež byly v průběhu času předmětem takových úprav, si vybírá několik opakovaně měněných jevů pravopisných (zejména interpunkčních), morfologických, lexikálních a frazeologických. Syntaktickou, především pak slovoslednou problematiku opomíjí vědomě, neboť byla akcentována v dřívějších kvalifikačních pracích studentů FF UK věnovaných analýzám textových proměn pohádek B. Němcové; problematika fonologická je zanedbána nereflektovaně (jen v pravopise se probírají i úpravy kvantity s vědomím, že tam ne zcela patří). Vedle vlastní analýzy je součástí práce i diferenční slovník prvního a každého dalšího sledovaného vydání. Příložené CD pak obsahuje i materiálový korpus práce, tj. text pohádek ve všech sledovaných edicích, formou komentářů vztahený k textu vydání prvního; v tištěné verzi práce je otištěna ukázka způsobu „komentování“ a v příloze i text nejnovějšího vydání (ovšemže vedle textu vydání prvního).

Práce v podstatě postrádá teoretickou část. V úvodu, psaném z perspektivy *ex post*, je objasněn výběr materiálu a představena metoda analýzy. Stručně jsou tu rozvedeny alarmující závěry Aleny Macurové ohledně modelu čtenáře nejnovějších vydání pohádek B. Němcové a výběrově, nesoustavně parafrázovány a komentovány ediční poznámky analyzovaných edic, měly-li nějaké. K metodě tvorby korpusu mám jedinou drobnou poznámku: totiž myslím si, že by bylo bývalo přehlednější přidat text v komentářích neopakovat, nýbrž napsat tam místo něj „0“: vždyť jinak komentáře obsahují text 1. vydání. Za závažné, až nepochopitelné pokládám dvě chyby v metodě práce: 1) Autorka cituje stať dlouholetých editorek pohádek B. Němcové, nazvanou „Upravovat či neupravovat?“, ale jinak zřejmě nepracovala s editologickou a textologickou literaturou žádnou, tedy ani se základní příručkou *Editor a text*, již má uvedenu v zadání práce. Zvlášť zarážející je, že neví o diskusi o úpravě textů v edicích pro děti (tzv. školní četby) v 50. letech v časopise *Literatura ve škole* a o zásadách, které z této diskuse vyšly. Kdyby tyto zásady znala, nemusela by o motivacích některých zásahů v 60.–80. letech spekulovat a mohla by se ve své analýze opírat o fakta. 2) Pokud editoři pohádek vycházejí z 2. vydání Národních báchorek a pověstí, tedy z vydání poslední ruky (a diplomantka cituje ediční poznámky, v nichž se toto konstatuje), pak přece nelze zjišťovat míru editorských úprav srovnáním edic s textem 1. vydání; respektive lze to jedině tehdy, ukáže-li napřed srovnání 1. a 2. vydání, že rozdíly mezi nimi jsou zanedbatelné. Je si autorka práce jista, že nic z toho, co označuje jako ediční zásahy, neprovedla sama B. Němcová?

Stěžejní, analytická část práce představuje pořádný kus solidní analytické a interpretační práce. Příkladem poctivého rozvažování u vědomí možných souvislostí může být např. kapitola o přechodnících, velmi působivou esejistickou formou vyniká např. odstavec o úpravách reálií na s. 85. Pěkný je popis funkcí středníku, který počítá s možností (syntaktiky spíše obcházenou), že mezi větami v souvětí není žádný vztah. Cenná jsou mj. zjištění práce, že jeden a tentýž editor jeden a tentýž text upravuje ne vždy stejně a že různá novodobá vydání přejímají úpravy ne z kritických, nýbrž z jiných různých novodobých vydání.

Při rozsáhlosti analýzy není divu, že k ní mám řadu konkrétních připomínek:

1) K s. 29: Nekodifikuje se úzus, nýbrž norma.

2) K s. 31–32: Interpretace distribuce podob *js-* a *s-* v prezentních tvarech slovesa *být* jako záměrné a funkční je lákavá, ale pravopisu B. Němcové jako celku, tak jak ho znám, spíše neodpovídá. A hlavně: editoři nemusejí odstraňovat podoby bez *j-* jakožto písařské chyby, nýbrž jakožto dnešní normou nepřipouštěnou pravopisnou podobu (proto bych to udělal i já). (Mimochodem o umělecké úkonnosti pravopisu se vedla významná textologická diskuse na konci 90. let 20. století a na tomto místě práce by bylo záhodno ji připomenout.)

3) K s. 33: Stoupavá kadence na konci nepřímé otázky není dáváním přednosti funkci před reprodukcí správné pravopisné varianty, jak se v práci píše, nýbrž jde o výslovnostní chybu.

- 4) K s. 48: Vyjadřování záporu, ilustrované příkladem *neznám nikoho* m. *neznám žádného*, nemá nic společného s morfologií.
- 5) K s. 69: Přítomnou formu dokonavých sloves užitou ve speciálním významu historickém nelze označit jako futurum na základě formy ani významu, čili nelze ji označit jako futurum.
- 6) K s. 74: V literatuře 19. století je dramatický prezens nejčastější (výrazně nejčastější) právě u sloves pravení. Tato slovesa nejsou „z hlediska děje neatraktivní“: naopak se jimi (respektive jimi uvozenou řečovou aktivitou postav) děj výrazně posouvá kupředu. (S následujícím odstavcem naopak vše souhlasím.)
- 7) K s. 76: *Byť* je spojka, ne částice.
- 8) Komentář (ne připomínka) k s. 79–80: Chápu, že je ošidné srovnávat částice se substantivy-historismy, ale stejně se nemohu ubránit dojmu, že editor, který s ohledem na dětského čtenáře upravuje *již* na *už* a *děvku* na *děvečku*, postupuje absurdně. Existuje dítě, které nepochopí, co je to *již*, a zároveň ví, kdo je *děvečka*?
- 9) K s. 81: Ve výčtu šesti nejčastějších typů lexikálních náhrad není žádný, který by mohl pojmut i výrazy *již*, *však* a *nyní*, které mezi nejčastěji nahrazovaná slova patří.
- 10) K s. 84 (ale vlastně už ke kapitole Pravopis): *Prokurator* se nikdy v češtině nevyslovoval s krátkou samohláskou ve třetí slabice; na rozdíl od případů typu *chvilka* jde o jev pouze pravopisný.
- 11) K s. 111: Souvisí nahrazování výrazu *zevlovat* v nejnovějších edicích pro děti opravdu s jeho expresivitou?
- 12) K s. 116: Myslím, že *být šelma* a *být osel* nejsou frazémy: přenesený význam mohou mít příslušná substantiva i bez sponového slovesa.
- 13) Komentář (ne připomínka) k s. 128: Analýza mimoděk ukazuje, jak nevhodné je uvádění frazému v SČFI jen v nespisovné podobě: Němcové *nic platno* a Čermákovo *nic platný* znamenají totéž.
- 14) K s. 133–134: *Škvor mu v mozku vrtá* není kontaminace ustálených frazémů, nýbrž jen jiné, související obrazné vyjádření; *hlava se jim div nezatočila* není kontaminace ustálených frazémů, nýbrž jeden z nich v jiné modalitě.
- 15) K s. 135: *Být v stavu* bývalo puristy kritizováno coby germanismus: to ho ve srovnání s významovou i stylovou obdobou *být s to* koncem 19. století znevýhodňovalo.
- 16) K s. 140: Zdá se mi z formulací na této straně, že se diplomantka domnívá, že kolokviální výraz nemůže zastarat. Ovšemže může.

Ještě bych rád položil diplomantce následující otázku: Jsou mezi sledovanými edicemi takové, které lze označit jako jazykově nebo pravopisně (interpunkcí, počtem překlepů apod.) velmi nekvalitní, ještě než je srovnáme s prototextem? (Mně se např. zdálo z několika citovaných úprav, že v edici č. 37 bývají výsledkem úprav negramatické nebo mimouzuální formulace.) Pokud ano, existuje vztah mezi jejich nekvalitností a mírou úprav?

Po formální stránce je práce uspokojivá: překlepů jsem našel pod deset, interpunkčních chyb pod patnáct. Na s. 44n. je pětkrát napsáno *přechodník* místo *středník*. Podivné je střídání pravopisných podob *-ismus* i *-izmus*. Rušivě působí soustavné užívání genitivního tvaru *prezenta* (jako *lesa*?) a opakovaně užitý „člen“ před superlativem (*ty nejvýznamnější tendence* apod.). Některé informace jsou v textu práce uvedeny zbytečně pozdě: jednak životopisná poznámka o I. L. Kobrovi, mnohokrát předtím zmíněném, na s. 135, jednak údaj o tom, že v jedné z edic chyběla ve výtisku, s níž autorka pracovala, stránka, na s. 92. Bez chyb není ani seznam použité literatury: schází v něm ESC, citovaný na s. 77, i článek S. Čmejkové, citovaný na s. 69 s neúplným odkazem; autoři *Historického vývoje češtiny* nemají uvedeny iniciály křestních jmen.

Diplomová práce Markéty Havrlantové splňuje požadované nároky a k obhajobě ji doporučuji. Navrhuji ji hodnotit známkou velmi dobře.